

Institut Demokratija za razvoj
| Zbirka: Izbori | br. 10 | Pristina, 2016 |

Priručnik o rodnoj ravnopravnosti u izbornom procesu

Democracy for Development
Demokraci për zhvillim
Demokratija za razvoj

Priručnik o rodnoj ravnopravnosti u izbornom procesu

Priština, februar 2016.

Autorsko pravo © 2016. Demokratija za razvoj (D4D).

Sva prava zadržana. Izuzev za citiranje kratkih pasusa u svrhu kritike i revizije, nijedan deo ove publikacije ne može se umnožavati, čuvati u sistemu za kasnije preuzimanje ili prenositi u bilo kom obliku ili bilo kojim sredstvima, elektronskim, mehaničkim, za fotokopiranje, beleženje ili drugo, bez prethodne dozvole instituta D4D.

Priručnik priredili:

Thomas Atherton, Driton Qeriqi i Rina Vokshi

Uz priloge:

Brikena Avdyli i Leon Malazogu

Ovaj priručnik izrađen je u okviru projekta “Kampanja zagovaranja rodne perspektive za unapređenje rodne ravnoteže u izbornim procesima na Kosovu” koji podržava Međunarodna fondacija za izborne sisteme (IFES) a koji je omogućen finansijskom podrškom Agencije Sjedinjenih Država za međunarodni razvoj (USAID). Sadržaj ovog izveštaja isključiva je odgovornost Demokratije za razvoj (D4D) i ni pod kojim okolnostima ne odražava stav IFES-a ili USAID-a.

Sadržaj

Lista skraćena, 6
Pregled izveštaja, 7
Uvod, 8
Pravni instrumenti, 9
<i>Međunarodni instrumenti, 9</i>
<i>Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (1979), 9</i>
<i>Nacionalni pravni instrumenti, 10</i>
<i>Ustav Republike Kosovo (2008), 10</i>
<i>Zakon o opštim izborima u Republici Kosovo (2008), 10</i>
<i>Zakon o rodnoj ravnopravnosti (2015), 11</i>
Ključne statistike i izborni okvir, 14
<i>Dijagram nominacije i angažovanja izbornog osoblja, 15</i>
Barijere u uključivanju žena u izborne procese, 16
<i>Barijere tipa 1: Društveni stavovi, 16</i>
<i>Barijere tipa 2: Bezbednost, 16</i>
<i>Barijere tipa 3: Politička volja, 17</i>
Prednosti uključivanja žena u izborne procese, 18
<i>Koristi po društvo, 18</i>
<i>Oснаživanje žena vodi ka razvoju, 18</i>
<i>Povećanje različitosti podiže produktivnost, 19</i>
<i>Izborni procesi postaju uredniji, 19</i>
<i>Koristi po političke subjekte, 19</i>
<i>Porast u broju glasova, 19</i>
<i>Poboljšanje spoljnog ugleda, 20</i>
<i>Poboljšanje internog učinka, 20</i>
Priručnik o uključivanju žena, 21
<i>Mere predložene Centralnoj izbornoj komisiji, 21</i>
<i>Mere predložene političkim subjektima, 24</i>
<i>Mere predložene organizacijama građanskog društva, 26</i>
Zaključak, 28
Prilog I: Deklaracija o povećanju učešća žena u izbornim procesima, 29
Prilog II: Organizacije koje se zalažu za prava žena na nacionalnom nivou, 31
Literatura, 33
Lista publikacija, 37

Lista skraćénica

BO	Birački odbor
CIK	Centralna izborna komisija
IFES	Međunarodna fondacija za izborne sisteme
NDI	Nacionalni demokratski institut
NVO	Nevladina organizacija
OGD	Organizacija građanskog društva
OIK	Opštinska izborna komisija
OIS	Opštinski izborni službenik
OSI	Organi za sprovođenje izbora
UBC	Upravnik biračkog centra
USAID	Agencija Sjedinjenih Država za međunarodni razvoj

Pregled izveštaja

Rodna ravnopravnost, kao jedna od komponenti u samom temelju uključivih društava, direktno utiče na jačanje demokratije. Kad god su izborni i politički procesi rodno-uključivi, interesi oba pola objedinjeni su na svim nivoima. Zakonski okvir na Kosovu promoviše rodnu ravnopravnost u odlučivanju, kako u javnom tako i u privatnom sektoru. Međutim, i dalje preovlađuju mnogobrojni izazovi da se obezbedi uključenost žena u izbornim i političkim procesima.

Rodna kvota od 30% za izborne liste kandidata, imala je za posledicu veći broj direktno izabranih žena, bez potrebe za kvotom. Po prvi put, na parlamentarnim izborima održanim 2014. godine, 20 od 39 poslanica u skupštini nije trebalo kvotu da bi bile izabrane na ovu funkciju. Međutim, iako sve veći broj žena biva izabran u skupštinu, njihova uključenost u izbornim procesima kaska. Na istim izborima, procenat žena među izbornim osobljem iznosio je samo 20%, što je mali porast sa 17% koliko je iznosio na opštinskim izborima 2013. Procenat žena na rukovodećim funkcijama na terenu još je manji.

Pored toga što osigurava ispoštovanost osnovnih prava oba pola, uključivanje žena u izborne i političke procese, nosi sa sobom mnogobrojne koristi po sve nas i doprinosi boljem upravljanju. Ovaj priručnik pruža osnovne informacije o pravnom okviru i identifikuje prepreke i koristi uključivanja žena u izborne i političke procese. Priručnik takođe pruža rešenja skrojena svakoj relevantnoj organizaciji, kako bi se ostvario napredak po pitanju uključivanja žena i kako bi se pomoglo svakom uključenom akteru da načini značajne korake ka postizanju rodne ravnopravnosti.

Uvod

Učešće žena u kosovskim institucijama na vrlo je niskom nivou, uključujući politiku. Dok se rodna ravnopravnost u skupštini poboljšala zahvaljujući kvotama, uključenost žena u izbornim procesima i dalje je izazov. Žene su neadekvatno zastupljene među izbornim osobljem i sve dok se ne prevaziđu zablude o njihovoj kompetentnosti i podobnosti, njihov glas u politici neće odražavati poštovanje koje zaslužuju.

Ovaj priručnik pripremljen je kako bi pomogao izbornim akterima da shvate značaj pružanja aktivne uloge ženama, podizanja javne svesti i pružanja smislenih rešenja za smisleni problem. Priručnik je osmišljen sa namerom da se raspodeli izbornim akterima, uključujući Centralnu izbornu komisiju (CIK), političke subjekte, organe za rešavanje izbornih sporova i organizacije građanskog društva, kako bi ih usmerio oko niza mera koje se mogu preduzeti kako bi se poradilo na pitanju niskog nivoa zastupljenosti žena u izbornim i političkim procesima.

Ovaj priručnik proizvod je saradnje između Demokratije za razvoj (D4D) i IFES-a, uz podršku Agencije Sjedinjenih Država za međunarodni razvoj (USAID) na zajedničkom projektu o rodnoj ravnopravnosti u izbornim procesima na Kosovu. Osoblje je prikupilo istraživanja, sprovedo analize i diskutovalo o svom radu obraćajući pažnju na svaku i najmanju pojedinost i htelo bi da uputi svoju zahvalnost svima onima koji su doprineli procesu. Ovaj projekat ne bi ugledao svetlo dana bez saradnje političkih stranaka, nevladinih organizacija (NVO-i) iz različitih regiona i Centralne izborne komisije.

Pravni instrumenti

Međunarodni pravni instrumenti

Prvi izvor upućivanja svog kosovskog zakonodavstva – uključujući nediskriminaciju i rodnu ravnopravnost – jesu međunarodni pravni standardi. Ovi osnovni standardi temelj su modela usvojenog u svakoj demokratskoj zemlji. Dva najrelevantnija primera međunarodnih standarda koji se bave učešćem žena u društvenom životu slede:

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966)

Član 25 – “ Svaki građanin ima pravo i mogućnost, bez ikakve diskriminacije pomenute u članu 2. i bez neosnovanih ograničenja:

- a) da učestvuje u upravljanju javnim poslovima, bilo neposredno, bilo preko slobodno izabраниh predstavnika;
- b) da bira i da bude biran na povremenim istinskim, opštim, jednakim i tajnim izborima, koji obezbeđuju slobodno izražavanje volje birača;
- c) da bude primljen, pod opštim jednakim uslovima, u javne službe svoje zemlje.”

Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (1979)

Član 3 – “ Države članice preduzimaju u svim oblastima, posebno političkoj, društvenoj, ekonomskoj i kulturnoj, sve prikladne mere, uključujući zakonodavne, da bi obezbedile potpun razvoj i napredak žena, kako bi im se garantovalo ostvarivanje i uživanje prava čoveka i osnovnih sloboda, ravnopravno s muškarcima.” Sem međunarodnih paktova, Kosovo ima razrađeno zakonodavstvo koje propisuje rodnu ravnopravnost.

Nacionalni pravni instrumenti

Dugoročno rešenje za rodnu neravnopravnost bilo bi da se primene i ispoštuju sveobuhvatni nacionalni pravni instrumenti koji promovišu rodnu ravnopravnost u svim oblastima. Promena društvenih stavova iziskivaće vreme, ali je od presudne važnosti da se obezbedi dugoročna održivost u učešću žena.

U skladu sa međunarodno priznatim standardima, u Republici Kosovo donet je zakonski okvir koji štiti rodnu ravnopravnost. Imajući u vidu da je jedna od karakternih crta svake razvijene zemlje striktno poštovanje njenog zakonodavstva, od presudne je važnosti da naše institucije obezbede potpuno sprovođenje svog zakonodavstva, što će sa druge strane dovesti do rodne ravnopravnosti. Neki od važnijih instrumenata slede u nastavku.

Ustav Republike Kosovo (2008)

Kao skup osnovnih vodećih načela na nacionalnom nivou, Ustav Republike Kosovo promoviše podjednaka prava među svojim građanima. Rodna ravnopravnost naglašena je najmanje deset puta. Konkretno, relevantni članovi obuhvataju sledeće:

Član 7.2 – “ Republika Kosovo obezbeđuje jednakost polova kao osnovnu vrednost za razvoj demokratskog društva, jednake mogućnosti učešća žena i muškaraca u politički, ekonomski, društveni i kulturni život i sve ostale oblasti društvenog života.”

Član 101.1 – “ Sastav civilne službe će odražavati raznolikost stanovnika Kosova, uzimajući u obzir međunarodno priznato načelo polne jednakosti.”

Zakon o opštim izborima u Republici Kosovo (2008)

Političke stranke su, u skladu sa zakonom, dužne da obezbede rodnu ravnopravnost na opštim izborima, tako što

će nominovati podjednak broja kandidata muškog i ženskog pola. Postoje mnogobrojne prednosti uključivanja žena u političke procese (predstavljene u nastavku), međutim stranke su se ustručavale da razviju interne mere koje bi pomogle u postizanju ravnopravnosti. Bez obzira na isto, u ovom trenutku uspostavljene su niže kvote sa ciljem da se zaštiti rodna ravnopravnost na listama kandidata a koje se zasnivaju na sledećem zakonodavstvu:

Član 27.1 – “ Sve liste kandidata političkih subjekata se trebaju sastojati od najmanje trideset (30%) posto muškaraca i najmanje trideset (30%) posto žena, sa po jednim kandidatom svakog pola koji je uključen najmanje jednom u svakoj grupi od tri kandidata, počevši od prvog kandidata na listi list”

Izuzev uključivanja na izborne liste, zakon propisuje da barem 30% izabраних zvaničnika budu iz manje zastupljenog pola.

Zakon o rodnoj ravnopravnosti (2015)

Zakon o rodnoj ravnopravnosti ključni je pravni instrument koji se bavi rodnim pitanjima na Kosovu. Isti zahteva rodnu ravnopravnost u svim institucijama u javnom sektoru, uključujući organe za sprovođenje izbora. Nedavno izmenjen Zakon o rodnoj ravnopravnosti propisuje sledeće:

Član 6.8 - " Jednaka zastupljenost polova u svim zakonodavnim, izvršnim, sudskim i drugim javnim institucijama ostvaruje se kada se obezbedi minimalna zastupljenost od pedeset posto (50)% za svaki pol, uključujući i njihove organe i odlučivanja ".

Zakon o rodnoj ravnopravnosti dalje predlaže nekolicinu mera koje treba preduzeti kako bi se postigla rodna ravnopravnost.

Član 5.1 – “ U cilju sprečavanja i otklanjanja rodne diskriminacije kao i postizanja rodne ravnopravnosti,

institucije Republike Kosova na svim nivoima zakonodavne, izvršne, sudske vlasti i druge javne institucije su odgovorne za sprovođenje odgovarajućih zakonodavnih i drugih mera, uključujući:

1.1. analizu položaja žena i muškaraca u organizacijama i relevantnim oblastima;

1.2. usvajanje strategije i akcionih planova za unapređenje i uspostavljanje rodne ravnopravnosti u skladu sa programom Kosova za rodnu ravnopravnost;

1.3. obuhvatanje rodne integracije u svim politikama, dokumentima i zakonodavstvu;

1.4. obezbeđivanje procesa odabira, zapošljavanja i određivanja na poslu, uključujući i rukovodeće pozicije, u skladu sa zahtevom za ravnopravnom zastupljenošću žena i muškaraca;

1.5. uključivanje rodnog budžetiranja u svim oblastima, kao neophodnim sredstvom za obezbeđenje poštovanja principa rodne ravnopravnosti u prikupljanju, distribuciji i određivanju izvora;

1.6. obezbeđivanje ravnopravne zastupljenosti žena i muškaraca na svim konferencijama, sastancima, seminarima i obukama u zemlji i inostranstvu;

1.7. određivanje odgovarajućih ljudskih i finansijskih izvora za programe, projekte i inicijative za postizanje rodne ravnopravnosti i jačanje žena.

1.8. podelu po polovima, svih neophodnih statističkih podataka, koji se prikupljaju, registruju, obrađuju i koji obavezuju da se ovi podaci dostave Agenciji za statistiku Kosova.”

Glavni nedostatak Zakona o rodnoj ravnopravnosti jeste da ne propisuje sankcije ili mehanizme koji treba da obezbede da ga političke stranke ispoštuju. Bez mehanizama za

praćenje i sankcija, ovaj zakon je do sada tretiran kao opcionalan. Ovaj zakon propisuje novčane kazne za diskriminaciju u javnom ili privatnom sektoru.

Ključne statistike i izborni okvir

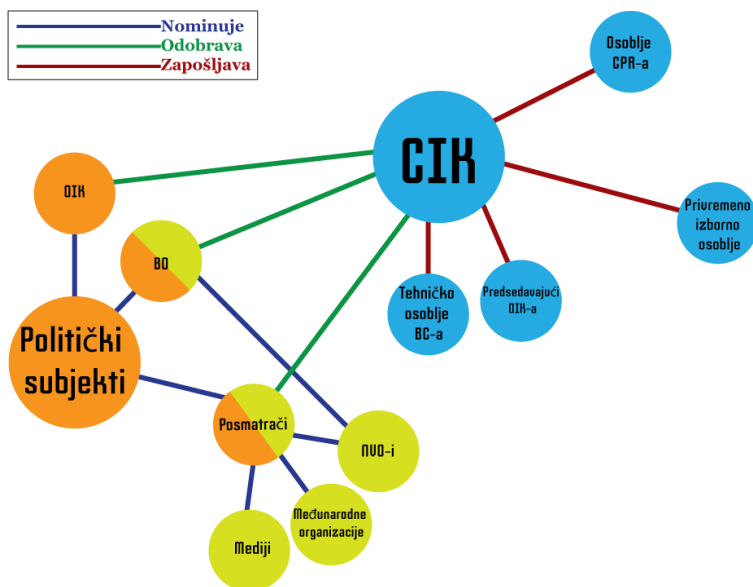
Iako je pravni okvir doveo do porasta u broju žena u politici i odlučivanju, on nije ostvario isti efekat da obezbedi rodnu ravnotežu u izbornom procesu. Na parlamentarnim izborima održanim 2014. godine, procenat žena na funkciji izbornog osoblja na terenu iznosio je 20%, što predstavlja manji porast u odnosu na Opštinske izbore održane 2013. godine, kada je iznosio 17% (Rodna analiza izbornog osoblja na nacionalnim izborima održanim juna 2014. na Kosovu, IFES, februar 2015, strana 3). Zapošljavanje je vršeno iz nominacija različitih aktera, uključujući političke subjekte, NVO-e i CIK.

Procenat žena na rukovodećim funkcijama na terenu još je manji. Samo 11% predsedavajućih opštinskih izbornih komisija, što su stalna radna mesta na terenu, sačinjavaju žene. Na parlamentarnim izborima 2014, 13% članova opštinskih izbornih komisija (OIK) i 13% predsedavajućih biračkih odbora (BO) bile su žene (Rodna analiza izbornog osoblja na nacionalnim izborima održanim juna 2014. na Kosovu, IFES, februar, 2015, strana 3). Iako je broj žena nominovanih za upravljačke funkcije bio toliko mali, broj žena nominovanih u rezervni sastav biračkih odbora iznosio je 31%. Ovo pokazuje nizak nivo uopšte uzimanja žena u obzir za funkcije od ključne važnosti u izbornom procesu.

Uprkos skromnom napretku koji je ostvaren od 2013. do 2014. godine, Kosovo je i dalje daleko od postizanja rodne ravnopravnosti u sprovođenju izbora. Izborni okvir na Kosovu propisuje da različiti akteri dele odgovornosti za nominovanje izbornog osoblja dok CIK nadgleda ovaj celokupan proces. Dijagram koji sledi u nastavku ilustruje način na koji se vrši nominacija izbornog osoblja i proces angažovanja i pokazuje kako istinski napredak u rodnoj ravnopravnosti u sprovođenju izbora zavisi od doprinosa i posvećenosti svih aktera.

Dijagram nominacije i angažovanja izbornog osoblja

Dijagram u nastavku objašnjava kako se angažuje izorno osoblje. Politički subjekti nominuju osoblje direktno iz reda OIK-a i BO-a, što im daje odgovornost da obezbede podjednaku rodnu zastupljenost. CIK direktno angažuje na stotine članova izbornog osoblja na privremenim radnim mestima, za Centar za prebrojavanje i rezultate (CPR) i tehničko osoblje, gde direktno može uticati na nivo rodne ravnoteže. NVO-i takođe nominuju neke članove osoblja biračkih odbora kao i sam CIK u slučajevima kada druge stranke ne podnesu svoje nominacije za određene terenske pozicije izbornog osoblja.

Barijere u uključivanju žena u izborne procese

Juna i jula 2015, D4D je organizovao nekoliko regionalnih radionica sa predstavnicima političkih subjekata, koje su imale za cilj da se pozabave nedovoljnom zastupljenošću žena u izbornim procesima. Radionice su stavile u prvi plan barijere ili prepreke za učešće žena u organima za sprovođenje izbora (OSI). Nalazi proizašli iz radionica dodati su analizi barijera u uključivanju žena u izborne procese koju je realizovao IFES, a koja pravi razliku između tri kategorije barijera, koje slede u nastavku:

Barijere tipa 1: Društveni stavovi

Većina barijera povezana je sa preovlađujućim društvenim stavovima prema ženama. Žene su sagledane kao stub domaćinstva a njihove porodične i obaveze u domaćinstvu smatraju se prioritetom u odnosu na bilo koju drugu aktivnost, uključujući kratkoročno angažovanje u izbornim procesima. Povrh toga, izbori i politika smatraju se muškim uporištima, koja dovode u pitanje sposobnosti žena da uspeju u ovom muškom svetu ili da se socijalizuju u ovom prevashodno muškom svetu.

Barijere tipa 2: Bezbednost

Usled nekolicine nasilnih incidenata koji su se desili na prethodnim izborima, postoje zabrinutosti o sigurnosti žena uključenih u izborne procese i o njihovoj sposobnosti da upravljaju neprijateljskim okruženjima. Povrh percepcije da angažovanje žena u svojstvu izbornog osoblja može pre svega da ih izloži riziku, kod nekih je čak ustaljena zabrinutost da je lakše izvršiti pritisak na ženu da prihvati i da time ne prijavi bilo kakve slučajeve manipulacije.

Barijere tipa 3: Politička volja

Odsustvo sankcija za stranke koje ne primene odredbe Zakona o rodnoj ravnopravnosti identifikovano je kao barijera koja utiče na malobrojnost žena u izbornom osoblju. Povrh toga, politički subjekti smatraju da je teško kontrolisati nominacije osoblja, pošto one dolaze iz pod-ogranaka gde oni ne mogu uticati na proces. Praktičan problem leži u tome što se za neka radna mesta obično nominuje samo jedna osoba što znači da se ravnoteža može potražiti samo u ukupnom broju nominacija i da se ne može obezbediti na svakom biračkom mestu. Praktično govoreći, ovo bi značilo da stranka naredi svakom trećem pod-ogranaku da nominuje ženu, bez obzira na njihovu volju. Politička volja od presudne je važnosti da se obezbedi potpuna primena Zakona o rodnoj ravnopravnosti i da se izvrši uticaj na proces nominacije na svim nivoima.

Prednosti uključivanja žena u izborne procese

Na regionalnim radionicama D4D-a takođe su preispitane prednosti ili koristi uključivanja žena u izborne procese. Iako mnogobrojne, koristi se grubo mogu klasifikovati u dve kategorije: koristi po društvo u celosti, uključujući i muškarce; i koristi po političke subjekte, čija bi podrška rodnoj ravnopravnosti, poboljšala njihov položaj među ženama, znajući da nizak odziv žena nosi potencijal jačanja biračke baze onih stranaka koje mnogo više uključuju žene u odnosu na ostale.

Koristi po društvo

Rodna ravnopravnost značajna je karakteristika liberalne demokratije, pošto stvara pravičnije i različitije društvo. Štaviše, koristi po društvo, slede:

Oснаživanje žena vodi ka razvoju

Demokratija je preduslov za razvoj a jednakost je ključni deo demokratije. Posledično, osnaživanje žena u političkim procesima podstaciće demokratsko napredovanje i na kraju će ubrzati razvoj na Kosovu. Osnaživanje žena vodi ka njihovom uključivanju u ključne procese za Kosovo, što će obezbediti da interesi društva budu zastupljeni na svim nivoima. Žene su manje uključene u radnu snagu, što je rezultat istih onih snaga koje žene drže podalje od odlučivanja. Istraživanje D4D-a pokazalo je da bi veća uključenost žena, u privredi i drugim poljima, podstakla privredu, poboljšala dodeljivanje resursa, poboljšala obrazovanje mladih itd. (Koliko košta patrijarhat; Neuključivanje žena na tržište rada nije samo pitanje rodne ravnopravnosti već i glavna prepreka po razvoj, D4D, februar, 2015)

Povećanje različitosti podiže produktivnost

Pružanje većeg broja mogućnosti ženama da se uključe u politiku dovešće do većeg broja kandidata za različita radna mesta u izbornom procesu. Ovo proces čini konkurentnijim i poboljšava kvalitet zaposlenog osoblja.

Ono što bi bila još jedna korist po učešće žena jeste veća različitost. Ona može posebno biti od pomoći u oblastima kao što je odlučivanje, gde razlike u mišljenjima i veći fokus ka zabrinutostima specifičnim polovima dovode do stvaranja novih ideja i dalje debate.

Izborni procesi postaju uredniji

Na regionalnim radionicama koje je realizovao D4D, predstavnici političkih ogranaka generalno su priznali da prisustvo žena na biračkim mestima na dan izbora može da pomogne da se smire tenzije, pošto je tipično manje verovatno da uznemireni građani uđu u verbalan ili fizički okršaj pred ženama, čime barijere tipa 2 (bezbednost) automatski postaju neosnovane.

Koristi po političke subjekte

Pored ravnopravnosti i otvorenosti, na raspolaganju političkih subjekata nalaze se različite nagrade koje pogoduju načelima rodne ravnopravnosti:

Porast u broju glasova

Procenat žena birača, kao udeo u ukupnom odzivu birača, opao je sa 51% koliko je iznosio na opštinskim izborima 2013. na samo 36% na parlamentarnim izborima 2014. (Kosovo: Savladavanje prepreka po političko učešće žena, NDI, februar, 2015, strana 10). Ovaj pad od 15% pretače se u više od 125,000 žena koje su glasale 2013, ali nisu glasale 2014. Pošto ovaj broj glasova može poljuljati izborni rezultat, u interesu je stranaka da pridobiju podršku žena, kao najvećeg profila pasivnih birača.

Olakšavanjem uključivanja žena u izbornu osoblje, druge žene osetiće se lagodnije da glasaju, bez obzira na gore identifikovane barijere. Prisustvo većeg broja kandidatkinja može osnažiti žene čineći da se osećaju bolje zastupljenim i može dovesti do bolje dodele resursa. Dokazano je da će uključivanje žena preusmeriti potrošnju budžeta sa, na primer, autoputeva na vodosnabdevanje, što je nesumnjivo veći prioritet.

Veći broj žena uključenih u sprovođenje izbora (posebno u seoskim područjima) vrlo verovatno će povećati odziv birača među ženama, starcima i mladima. Posledično će se poboljšati legitimnost a stranke koje vode kampanje za ravnopravnost biće otvorenije ka glasovima iz nove grupe žena.

Poboljšanje spoljnog ugleda

Duž istog načina razmišljanja, privlačenje glasova žena poboljšava ugled političkog subjekta, posebno osvrćući se na zalaganja Kosova za postizanje rodne ravnopravnosti na nacionalnom i međunarodnom nivou. Smatra se da politički subjekti veruju više svom izbornom osoblju, da su imuni na diskriminatorne stavove i da se ne oslanjaju na silu da bi zaštitili glasove. Sa druge strane, jednaka prava su skoro univerzalno prihvaćena u svetu a obezbeđivanje rodne ravnopravnosti obezbediće subjektima poštovanje u celom svetu.

Poboljšanje internog učinka

Istraživanje pokazuje da raznolike grupe pogoduju kreativnom razmišljanju, čime su bolje u rešavanju problema, u poređenju sa homogenim grupama. Raznolike grupe vode više debata i obično uspevaju da ostvare bolje rezultate. Shodno tome, rodna ravnopravnost u strukturi političkih subjekata obezbedila bi bolji učinak u donošenju politika na nivou Kosova.

Priručnik o uključivanju žena

Imajući u vidu niz koristi koje rodna ravnopravnost nosi sa sobom, važno je da akteri preduzmu mere na postizanju ovog cilja. Ovaj deo navodi smernice i različite radnje koje tri grupe aktera, CIK, politički subjekti i građansko društvo, mogu preduzeti da obezbede rodnu ravnopravnost. Predložene radnje kombinacija su preporuka prikupljenih sa radionica i sastanaka na terenu i najboljih praksi iz drugih zemalja, sa ciljem da se priredi priručnik koji bi navodio mere od važnosti za bavljenje pitanjem rodne ravnopravnosti u sprovođenju izbora na Kosovu.

Mere predložene Centralnoj izbornoj komisiji

Centralna izborna komisija ima integralnu ulogu da obezbedi rodnu ravnopravnost u sprovođenju izbornog procesa. Kao telo koje je odgovorno za sprovođenje izbora, ono može okupiti različite aktore i zajedno sa njima razraditi holistički pristup ovom problemu. Njihova nastojanja mogu biti u rasponu od zastupanja do sprovođenja propisa koji bi zahtevali rodnu ravnopravnost izbornog osoblja. Neke mere koje se mogu sprovesti individualno ili u hronološkom redosledu slede:

Rodna analiza – Prvi korak da se poradi na ovom pitanju jeste da se identifikuje obim problema. Rodna analiza celokupnog izbornog procesa ukazala bi na praznine i identifikovala bi šta bi moglo da se poboljša. CIK može da sprovede ovu analizu u konsultaciji sa organizacijama građanskog društva, koje se bave rodnom ravnopravnošću, što će pružiti detaljnu rodnu perspektivu ovog procesa. Ovaj vid revizije CIK-u će dati znanje koje im je potrebno da donesu informisane odluke u smislu narednih koraka.

Rodna strategija i akcioni plan – Rodna analiza može poslužiti kao osnova za rodnu strategiju i akcioni plan. Ovaj dokumenat, koji se može uvrstiti u celokupnu strategiju,

trebalo bi da sadrži mere, ciljeve, zadatke i vremenski okvir. Strategija bi trebalo da pokloni pažnju i na žene koje pripadaju marginalizovanim grupama. Strategija će obezbediti da se pitanju priđe ciljanim pristupom, koji može dovesti do rodne ravnopravnosti u sprovođenju izbornog procesa.

Kontakt osoba za rodna pitanja – Ova uloga može se dodeliti osobi ili jedinici u okviru Sekretarijata CIK-a, koja će obezbediti poštovanje strategije i koja će neprestano vršiti nadzor sa ciljem da osigura da rodna pitanja budu uključena u dizajn, planiranje, sprovođenje i procenu svih aktivnosti. Dodeljivanjem ove odgovornosti jednom licu, CIK bi osigurao normiranje rodne perspektive u sprovođenju izbornog procesa a rodna ravnopravnost uvek bi bila na listi prioriteta. Sekretarijat CIK-a trebalo bi da razradi smernice i plan rada osobe za kontakt za rodna pitanja.

Proces zagovaranja – CIK bi trebalo da preduzme proces zagovaranja u celom izbornom ciklusu sa ciljem da se unapredi rodna ravnopravnost u procesu sprovođenja izbora. Jedna od aktivnosti može obuhvatati održavanje redovnih sastanaka sa političkim subjektima, uključujući više rukovodstvo i izborne planere kako bi ih podstakli da povećaju svoju podršku za žene zainteresovane za funkcije izbornog osoblja. CIK može da se založi za rodnu ravnopravnost u izbornim procesima svojim kampanjama edukacije građana i birača, okrenutih posebno ka ženama. U ovom trenutku, kampanja edukacije birača namenjena ženama, podstiče ih da izađu na birališta i glasaju. Uбудuće se ovo može proširiti kako bi se žene podstakle da rade u organima za sprovođenje izbora. Aktivistkinje za rodna prava mogu se uključiti u osmišljavanje kampanja za edukaciju birača, kako bi se obezbedila rodna perspektiva a njihova kampanja trebalo bi da bude okrenuta ka što je moguće većem broju žena.

Politika zapošljavanja – Postoje brojne mere koje CIK

može da preduzme politikama zapošljavanja koje bi dovele do porasta u broju žena angažovanih u izbornim procesima. Pre svega, CIK u svom konkursu za slobodno radno mesto može navesti izjavu da ohrabruje žene da se prijave za radna mesta izbornog osoblja i može da podstakne političke subjekte da nominuju veći broj žena, kada nominuju svoje izbornu osoblje na terenu. Povrh toga, CIK može ispoštovati zakon o rodnoj ravnopravnosti i svojim propisima može zahtevati podjednaku zastupljenost oba pola u izbornom osoblju. Žene sa istim kvalifikacijama kao protivkandidati muškog pola, trebalo bi da dobiju prioritet.

Rodna obuka osoblja CIK-a – Dok osoba za kontakt za rodna pitanja može uticati na aktivnosti i politike, važno je da svo osoblje CIK-a pohađa obuku o rodnim pitanjima. Ovo može obuhvatiti stalno osoblje CIK-a kao i samo izbornu osoblje. Pružanjem obuke o rodnim pitanjima svom osoblju na svim nivoima, znanje se prenosi na svim nivoima i može uticati na ovo pitanje bilo direktno ili zagovaranjem.

Programi za usavršavanje žena u sastavu osoblja CIK-a – Najdelotvorniji način za osnaživanje žena na ovim radnim mestima jeste usavršavanje njihovih veština i sposobnosti za konkretna radna mesta. Ovo može obuhvatati obuku za konkretno izbornu radno mesto iz perspektive ženskog izbornog osoblja, koju CIK može ponuditi tokom neizbornog perioda ili obuku o konkretnim veštinama za žene zaposlene na stalnim radnim mestima.

Angažovati posmatrače na praćenju rodne ravnopravnosti – CIK može razmotriti mogućnost da razradi standardizovanu listu provere o rodnim pitanjima i drugim pitanjima društvene inkluzije kako bi posmatrači mogli da ih prate i da podnesu svoj izveštaj. Ovo može omogućiti CIK da dobije kvalitativne podatke od posmatrača u vezi sa nivoom rodne ravnopravnosti među izbornim osobljem i biračima.

Propratiti raščlanjene podatke – Svaki izbori predstavljaće test za CIK i njegove aktere i pokazaće koliko su njihova nastojanja bila uspešna. Da bi se ostvario uspeh, neophodno je da informacije o izbornom osoblju budu raščlanjene po polu. Sistemom za upravljanje izbornim osobljem, što je nedavno razvijen sistem ljudskih resursa, CIK može imati informacije o izbornom osoblju raščlanjene po polu u stvarnom vremenu i može ih upotrebiti da proprati ostvareni napredak.

Mere predložene političkim subjektima

Politički subjekti jedni su od glavnih korisnika rodne ravnopravnosti među izbornim osobljem. Ove koristi služe kao njihov glavni podsticaj da preduzmu mere da obezbede rodnu ravnopravnost u sprovođenju izbornog procesa. Neki politički subjekti preduzeli su prvi korak, potpisivanjem *Deklaracije o povećanju učešća žena u izbornim procesima (Prilog 1)* gde su se između ostalog obavezali da podignu broj žena među izbornim osobljem na najmanje 40%. Ostale mere koje politički subjekti mogu da preduzmu da primene deklaraciju obuhvataju sledeće:

Rodna analiza – Od presudne je važnosti da politički subjekti sprovedu rodnu analizu kako bi identifikovali praznine u okviru svojih struktura i mere koje se mogu preduzeti, interno i spoljno, kako bi se obezbedila rodna ravnopravnost u okviru strukture. Politički subjekti se mogu konsultovati sa organizacijama građanskog društva koje se bave rodnom ravnopravnošću, kako bi obezbedile da rodna analiza bude sveobuhvatna i da pruži precizne rezultate. Ova analiza pružiće subjektima informacije o ovom pitanju u okviru njihovih struktura i neophodne korake da se odgovori na ovo pitanje.

Rodna strategija i akcioni plan – Rodnom strategijom i akcionim planom, politički subjekti mogu da isplaniraju svoje ciljeve i mere kojima će da obezbede rodnu

ravnopravnost u okviru njihovih struktura i u njihovom radu. Rodna strategija i akcioni plan trebalo bi da sadrže ciljeve, mere i vremenski okvir u okviru koga bi ove mere i ciljevi trebalo da budu postignuti. Postoje različite mere koje se mogu uključiti u ova dokumenta, kao što je kampanja koja promovise jednaka prava muškaraca i žena na političku funkciju, uključiv proces nominacije za izborna radna mesta na terenu i podjednak pristup muškaraca i žena resursima subjekata. Posebnu pažnju trebalo bi pokloniti na uključivanje žena iz marginalizovanih grupa. Njihovo uključivanje samo pridodaje vrednosti pošto bi političkom subjektu doprineli svojom biografijom i iskustvom a takođe bi omogućilo političkim subjektima da dopru do zajednica koje zastupaju.

Uključiv statut – Neke od mera koje su identifikovane u rodnoj analizi i koje su navedene u rodnoj strategiji i akcionom planu mogu se takođe uključiti u statut političkog subjekta. Ovo bi unapredilo vrednosti uključivosti i pokazalo bi posvećenost subjekta da je rodna ravnopravnost važna za subjekat.

Obuka o izgradnji kapaciteta članica subjekata– Politički subjekti trebalo bi da razmotre mogućnost obuke njihovih članica tokom neizbornih perioda. Obuka bi trebalo da pripremi članice subjekata za aktivnu ulogu u subjektu i zajednici, da rade kao izborna osoblje, i čak za visoke političke funkcije kao što su funkcija poslanika, ministara ili rukovodioca političkog subjekta. Ovom obukom, politički subjekti stvorice grupu žena koje imaju veštine i sposobnosti da rade na različitim funkcijama u izbornim i političkim procesima, što bi stranci trebalo da pruži nagradu veće biračke podrške među ženama.

Interna rodna kvota ili politike zapošljavanja – Interna rodna kvota posebna je mera koju politički subjekti mogu da uzmu u razmatranje. Ovo može poslužiti kao privremena alatka koja bi omogućila subjektu da da šansu

ženama sve dok se ne postignu podjednaki uslovi za sve. Alternativa interne rodne kvote jesu rodno-uključive politike zapošljavanja. Ovim politikama, subjekat bi razmotrio pitanje roda, prilikom angažovanja novih članova ili vrbovanja/izbora/nominacije za različite funkcije u strukturi subjekta i van istog. Na primer, jedan način da se privuče veći broj žena članova subjekata jeste dopiranje do žena koje se bave zanimanjima kojima dominiraju žene, kao što su nastavnici i medicinske sestre. Ove žene imaju stručnu spremu i iskustvo koje bi poslužilo kao dodata vrednost političkom subjektu.

Normiranje rodne perspektive – Ovo je pristup koji bi trebalo da se uključi u rodnu strategiju i plan rada. Normiranjem rodne perspektive, sve mere, politike, ciljevi i dodeljivanje resursa subjekta razmatraju se kroz rodni objektiv, u smislu uticaja koji mogu ostvariti na muškarce i žene. Većina političkih subjekata ima Forum žena, koji može da pomogne političkim strankama u procesu normiranja rodne perspektive i izrade rodno osetljivih politika, sve dok se ne postigne rodna ravnopravnost u sklopu subjekta, kada potreba za ovakvim forumom može nestati.

Mere predložene organizacijama građanskog društva

Organizacije građanskog društva (OGD-i) mogu imati glavnu ulogu u zalaganju za rodnu ravnopravnost i svojim zagovaranjem zapravo mogu ovo pitanje uvrstiti u program aktera. Neke od mera koje organizacije građanskog društva mogu preduzeti da bi unapredile rodnu ravnopravnost u sprovođenju izbora, slede:

Propratiti i zagovarati– Zakon o rodnoj ravnopravnosti i Deklaracija o uključivanju žena u sprovođenje izbora dva su mehanizma koja imaju za cilj da postignu rodnu ravnopravnost. Organizacije građanskog društva mogu da proprate nivo u kome akteri poštuju ova odnosna

dokumenta i koliko se zalažu za njihovo potpuno poštovanje. Neprekidno praćenje i redovno izveštavanje mogu pružiti dovoljan pritisak nad akterima da se povinuju zakonu i da ispune obaveze koje su na sebe preuzeli.

Uključiti muškarce u procese za postizanje rodne ravnopravnosti – Većina posla u domenu rodne ravnopravnosti na Kosovu okrenuta je ka ženama. Podjednako je važno raditi sa muškarcima da bi se obezbedilo njihovo proaktivno zalaganje na ovom pitanju. Posebno je važno raditi sa muškarcima koji se smatraju tradicionalnim liderima, kao što su vođe sela ili verski lideri, kako bi se povećala njihova svest o značaju uključivanja žena na svim nivoima, uključujući sprovođenje izbora. Podrška ovih lidera imaće efekat preliivanja (tzv. trickledown effect), pošto uživaju visoki legitimitet među zajednicama koje predvode. Isto bi sa druge strane povećalo nivo u kome bi zajednica prihvatila angažovanje žena na funkcijama za sprovođenje izbornog procesa.

Posmatranje izbora kroz rodni objektiv – Organizacije građanskog društva koje se bave posmatranjem izbornog procesa trebalo bi da obezbede da posmatranje izbornog procesa obuhvati i rodnu perspektivu. Između ostalog, oni mogu izraditi rodnu listu provere koju bi koristili posmatrači. Neka od pitanja koja bi se mogla uvrstiti na listu provere obuhvataju: broj članova izbornog osoblja, birača i posmatrača raščlanjenih po polu, slučajeve porodičnog glasanja i nejednako učešće usled problema u vezi sa polom itd. Ova lista provere pružila bi rodnu perspektivu, koja nakon toga može da se подели sa CIK-om, političkim subjektima i opštom javnošću.

Zaključak

Ovaj priručnik ima za cilj da posluži kao vodič za izborne aktere u njihovim nastojanjima da se postigne rodna ravnopravnost u sprovođenju izbornog procesa. On pruža kontekst, uključujući pravni okvir, barijere i koristi uključivanja žena u sprovođenje izbora kao i mere koje akteri mogu da preduzmu da bi se postigla rodna ravnopravnost.

Priručnik podstiče uzajamno koristan odnos između žena i njihovih poslodavaca, pošto su žene te koje donose različitost i plasiraju nove ideje na radnom mestu. Na široj osnovi, rodna ravnopravnost koristi društvu uopšteno, pošto unapređuje različitost i kreativnost, kao i otvorenu, transparentnu demokratiju u kojoj se može čuti glas svake osobe i gde svaki građanin ima podjednaka prava da ispuni svoj potencijal.

Tri glavna izborna aktera koja mogu aktivno da pomognu u tom pogledu jesu CIK, politički subjekti i OGD-i. CIK je odgovoran da sprovede izbore i pošto je u toj poziciji može aktivno da unapredi a u nekim slučajevima i da obezbedi uključivost; političke stranke zalažu se da ostvare značajan napredak na izborima i u odlučivanju privlačenjem većeg broja žena; sa druge strane OGD-i su u dobroj poziciji da obezbede ženama njihova prava da glasaju i da rade na izborima. Ovaj priručnik nudi ovim trima grupama najrelevantnijih aktera niz mera koje oni mogu preduzeti sa ciljem da postignu rodnu ravnopravnost u sprovođenju izbornog procesa. Rodna ravnopravnost, ključni je deo demokratije dok demokratija sa druge strane olakšava dalji razvoj, na svim nivoima društva.

Prilog I: Deklaracija o povećanju učešća žena u izbornim procesima

Dana 16. septembra 2015, D4D je zajednički organizovao ceremoniju potpisivanja Deklaracije, sa IFES-om i USAID-om, na kojoj su predstavnici političkih stranaka zastupljenih u zakonodavnim telima Republike Kosovo na lokalnom i nacionalnom nivou, potpisali ovu Deklaraciju sa ciljem da se unapredi podjednako učešće polova u organima za sprovođenje izbora.

17 strana potpisnica složilo se sa sledećim uslovima a ista će, ukoliko bude primenjena, značajno potpomoći žene u politici:

Mi, dole potpisani politički subjekti, preuzimamo obavezu da radimo na povećavanju učešća žena u izbornim procesima, preduzimanjem sledećih radnji:

- *Sprovođenjem analize i procene rodnog sastava unutar političkih subjekata nakon svakih izbora, sa ciljem da se preispita rodna ravnopravnost u članstvu političkih subjekata*
- *Predlaganjem žena za sve funkcije u organima za sprovođenje izbora, kako na centralnom i opštinskom tako i na nivou biračkih mesta, kako bi svaki pol bio zastupljen sa najmanje 40% na nacionalnom nivou, do postizanja ravnopravne zastupljenosti oba pola;*
- *Izradom sveobuhvatnih strategija i planova za povećavanje učešća žena u izbornim procesima i stavljajući ova dokumenta na raspolaganje javnosti;*
- *Angažovanjem žena u različitim aktivnostima u okviru stranačkih struktura, u svojstvu službenica za kampanju, administratorke izbora, zastupnica stranke i posmatrača;*
- *Realizacijom motivacione i informativne kampanje*

okrenute ka ženama biračima;

• Preduzimanjem mera koje imaju za cilj da uključe žene sa invaliditetom u sve gore pomenute aktivnosti.

Potpisali:

	Politička stranka	Predstavnik	Funkcija	Datum potpis.
1	Alijansa za budućnost Kosova	Ardian Gjini	Potpredsednik	16.09.2015
2	Inicijativa za Kosovo	Bilall Sherifi	Gen. sekretar	16.09.2015
3	Progresivna Demokratska Stranka	Biserka Kostić	Potpredsednica	16.09.2015
4	Egipatska liberalna stranka	Fridon Lala	Gen. sekretar	16.09.2015
5	Demokratski savez Kosova	Ismet Beqiri	Gen. sekretar	16.09.2015
6	Demokratska partija Kosova	Justina Pula	Potpredsednica	16.09.2015
7	Demokratska partija Aškalijska Kosova	Lulzim Qerimi	Potpredsednik	16.09.2015
8	Bošnjačka Str.Demo. Akcije Kosova	Shefket Hukić	Potpredsednik	16.09.2015
9	Alijansa Novo Kosovo	Shefki Abdullahu	Gen. sekretar	16.09.2015
10	Kosova Demokratik Türk Partisi	Mahir Yagcilar	Predsednik	16.09.2015
11	Liberalna stranka Kosova	Gjergj Dedaj	Predsednik	07.10.2015
12	Pokret za ujedinjenje	Avni Klinaku	Predsednik	07.10.2015
13	Samostalna Liberalna Stranka	Boban Stanković	Potpredsednik	14.10.2015
14	G.I Srpska Lista	Slavko Simić	Potpredsednik	14.10.2015
15	Koalicija Vakaf	Rasim Demiri	Predsednik	14.10.2015
16	Demokratska Stranka Bošnjaka	Špresa Murati	Potpredsednica	14.10.2015
17	Partija pravde	Labinotë Demi - Murtezi	Potpredsednica	20.10.2015

Prilog II: Organizacije koje se zalažu za prava žena na nacionalnom nivou

Organizacija	Kontakt	E-mejl	Tel	Adresa
Fond za humanitarno pravo	Bekim Blakaj	+ 381 (0) 38 243 490; 243 488	office@hlc-kosovo.org	Ul. Eqrem Cabej br. 7A
Odbor za zaštitu ljudskih prava i sloboda	Behxhet Shala	+381 (0) 38 249 006	kmdljn.cdhrf@gmail.com	Trg Majke Tereze 24/II I/I Priština
Program za građanska prava	Naim Osmani	+381 (0) 38 243 610/611/612	kenan@crpkosovo.org	“Gradić Pejton”, “Ul. Radovan Zogović” br. 10 - Priština
Inicijativa kosovskih žena	Eranda Kumnova	+377 (0) 44 122 590; 044 120 064	kosovai@kmail.com	“Hysni Dobruna”, Đakovica
Kosovski demokratski forum	Myzafere Ibishaga	+377 (0)44 218 958	myzafere@yahoo.com	Ulica “Ramiz Sadiku” Peć
Kosovska mreža žena	Igballë Rogova	+381 (0) 38 245 850	info@kosovawomenetwork.org	Ul. Hajrullah Abdullahu br. 25 – Priština
Đurdevak	Selvetë Gashi	+386 49 110 970	ojqulëbora@yahoo.com	Mentor Retkoceri, br. 9/B Priština
Centar romskih žena	Emsale Mergjollari	044 274 671	Msale_bergamini@yahoo.de	Ul. “Kadri Nesho”, br.26, Prizren
Udruženje Turkinja - Hanimeli	Lirije Gashi	+381 (0) 38 211 274	lirivegas@hotmail.com lirka62@hotmail.com	Ul. “Ismail Dumoshi” br. 11, Priština
Woman 2000	Fatmire Kullashi – Begolli	+377 (0) 44 220 935	Ngowoman2000@hotmail.com	Toranj “Fidanishtja”, A/16 – Peć
Žene u razvoju	Mone Musolli	+377 (0) 45 261 215	beqesokoli@hotmail.com	Štimlje
Kosovski centar za rodne studije	Luljeta Vuniqi	+381 (0) 38 735 991	info@kgscenter.net	Ul. Majke Tereze 18/1, 10000 Priština, Kosovo
NVO Svetlost Kruše	Ola Syla	049/168 502	olasylal@gmail.com	Ul. prekoputa džamije, Velika Kruša
Kosovski savez	Advie Gashi	+381 (0) 38 27	gashi@UNHCR	“Aktaš”, A-1, sol.

žena birača		702 ; +377 (0) 44 126 497	.org	V/37, Priština
Centar za demokratizaciju društva	Ilir Ukiqi	+381 (0) 63 894 860	qds_h_ks@hotmail.com	Ul. "Sejdi Sejdiu", Uroševac
Porodična žena	Nadire Thaçi-Kryeziu	044 217 223	gruajja_familjare@hotmail.com	"Haxhi Ymeri", 10/17 – Prizren
Kosovka devojka	Snežana Aleksandrović	+381 (0) 28 83 870	ngokdevojka@yahoo.com	Ul. "Dositeja Obradovića", Leposavić
Organizacija za razvojne aktivnosti	Violeta Selimi	++381 (0) 38 245 426	Info@atoda.org	"Aktaš II", Ul. "Ferit Draga", br. 39/A, Priština
Sabah – udruženje žena	Selvia Feratovic	+381 (0) 63 8383658	Uz_sabah@hotmail.com	Ul. "Sulejman Sapunxhiu", Peć
Žene u akciji	Igballe Hakiqi	+377 (0) 44 171 166	igballehakiqi@yahoo.com	Ul. "Hakif Zejnnullahu", br.101 – Podujevo
Komitet žena za zaštitu i ljudska prava	Snežana Karadžić	+381 (0) 63 82 17 964	Snezana1929@yahoo.com	Centar IRL, Čaglavica
Apoteoza	Xhevahire Ramadani		apoteoza@hotmail.com	Ul. "Narodnih heroja", Gnjilane
Udruženje Aškalijski "Edona"	Hafize Hajdini		ngoedona@hotmail.com	Ul. "Naim Beka", selo Dubrava, Uroševac
Udruženje žena "Nada"	Nevenka Stojiljković	+381 (0) 280 23 919		Ul. "Stojadina Trajića", Gnjilane
Centar nezavisnih žena "Hareja"	Sadete Dula			Ul. Bujar Thaqi – Orahovac
Centar žena "Prehja"	Ajnishahe Shala – Halimi		qgprehja@hotmail.com	Srbica

Literatura

- European Commission. (2015a). *Gender Equality* (Evropska komisija. (2015a). *Rodna ravnopravnost*). Dostupno na: <http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/>. Poslednji put pristupljeno 21. avgusta 2015.
- European Commission. (2015b). *Gender balance in decision-making positions* (Evropska komisija. (2015b). *Rodna ravnopravnost na funkcijama odlučivanja*). Dostupno na: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/gender-decision-making/index_en.htm. Poslednji put pristupljeno 21. avgusta 2015.
- Gjurgjeala, J. (2005). *How Do Women In Kosova Vote (Kako glasaju žene na Kosovu)*. Dostupno na: <http://www.kgscenter.net/wp-content/uploads/2015/07/1.-How-do-Women-Vote-in-Kosova.pdf>. Poslednji put pristupljeno 7. septembra 2015.
- IFES. (2011). *Guidelines for Understanding, Adjudicating, and Resolving Disputes in Elections (Smernice za shvatanje, razmatranje i rešavanje izbornih sporova)*. Dostupno na: http://www.ifes.org/sites/default/files/guarde_final_publication_o.pdf. Poslednji put pristupljeno 7. septembra 2015.
- IFES. (2014). *Gender Equality & Election Management Bodies: A Best Practices Guide (Rodna ravnopravnost i organi za sprovođenje izbora: Vodič najboljih praksi)*. Dostupno na: http://ifes.org/sites/default/files/gender_equality_and_emb_best_practices_guide_final_2.pdf. Poslednji put pristupljeno 21. avgusta 2015.
- IFES. (2015). *Election Staffing by Gender at the June 2014 National Election in Kosovo: Municipal Election Commissions, Polling Station Commissions and Polling Center Managers (Rodna analiza izbornog osoblja na nacionalnim izborima održanim juna 2014. na Kosovu: Opštinske izborne komisije, birački odbori i upravnici biračkih centara)*. Dostupno na: <file:///C:/Users/User/Downloads/Election%20Staffing%20by%20Gender%20at%20the%20June%202014%20National>

- [%20Elections%20in%20Kosovo%20ENG.pdf](#). Poslednji put pristupljeno 3. septembra 2015.
- NDI. (2015). *Kosovo: Overcoming Barriers to Women's Political Participation (Savladavanje prepreka po političko učešće žena)*. Dostupno na: <https://www.ndi.org/files/Gender-Assesment-report-eng.pdf>. Poslednji put pristupljeno 15. septembra 2015.
- Parliament. (2015). *Towards Equality (Ka jednakosti)*. Dostupno na: <http://www.parliament.uk/get-involved/outreach-and-training/parliament-and-women/closing-the-gender-gap/>. Poslednji put pristupljeno 21. avgusta 2015.
- Orozco-Henríques, J. (2010). *Electoral Justice: The International IDEA Handbook (Izborna pravda: Međunarodni priručnik organizacije IDEA)*. Sweden: Bulls Graphics. str.50.
- Republika Kosovo. (2008a). *Ustav Republike Kosovo*. Dostupno na: http://www.kqz-ks.org/Uploads/Documents/Kushtetuta_en_iwtaolirqp.pdf. Poslednji put pristupljeno 21. avgusta 2015.
- Republika Kosovo. (2008b). *Zakon br. 03/L-073 o opštim izborima u Republici Kosovo*. Dostupno na: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2008_03-LO73_en.pdf. Poslednji put pristupljeno 3. septembra 2015.
- Republika Kosovo. (2013). *LOKALNI IZBORI 2013*. Dostupno na: http://www.kqz-ks.org/Uploads/Documents/1%20-%20Massembly%20-%20General%20Statistics_irtsmvxufd.pdf. Poslednji put pristupljeno 15. septembra 2015.
- Republika Kosovo. (2014). *IZBORI ZA SKUPŠTINU KOSOVA 2014*. Dostupno na: http://www.kqz-ks.org/Uploads/Documents/Statistikat%20-%2020140625%20Statistics%20-%20Kosovo%20Level_jrfqfpwjwy.pdf. Poslednji put pristupljeno 15. septembra 2015.
- Republika Kosovo. (2015). *Zakon br. 05/L-020 o rodnoj ravnopravnosti*. Dostupno na: [---

34](http://www.assembly-</p></div><div data-bbox=)

- kosova.org/common/docs/ligjet/05-L-020%20a.pdf.
Poslednji put pristupljeno 4. septembra 2015.
- UNDP. (2015). *Public Pulse on Gender: "The Leadership and Participation of Women in Politics" (Puls javnosti o rodnim pitanjima: "Vođstvo i učešće žena u politici")*. Dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20150112100607292.pdf>. Poslednji put pristupljeno 7. septembra 2015.
- UNECE. (2015). *Response to a Questionnaire for the Implementation of Beijing Declaration and Action Platform (1995) and the Results of the 23rd Session of the General Assembly (2000) (Odgovor na anketu o sprovođenju Pekinške deklaracije i Akcione platforme (1995) i rezultati 23. sednice Generalne skupštine) (2000)*. Dostupno na: <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/Gender/documents/Beijing%2B15/Macedonia.pdf>. Poslednji put pristupljeno 24. avgusta 2015.
- UNESCO. (2015). *UNESCO Promotes Gender Equality (UNESCO promovise rodnu ravnopravnost)*. Dostupno na: <http://www.unesco.org/new/en/unesco/themes/gender-equality/>. Poslednji put pristupljeno 21. avgusta 2015.
- USAID. (2015). *Gender Equality and Women's Empowerment (Rodna ravnopravnost i osnaživanje žena)*. Dostupno na: <https://www.usaid.gov/what-we-do/gender-equality-and-womens-empowerment>. Poslednji put pristupljeno 21. avgusta 2015.
- Vuniqi, L. (2009). *Image of Women Politicians in the Kosovo Media (Portretizacija političarki u kosovskim medijima)*. Dostupno na: <http://www.kgscenter.net/wp-content/uploads/2015/07/10.-Analysis-of-the-image-of-women-politicians-in-the-kosovar-media.pdf>. Poslednji put pristupljeno 7. septembra 2015.
- Svetska banka. (2014). *Worldwide Governance Indicators (Globalni pokazatelji upravljanja)*. Dostupno na: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#reports>. Poslednji put pristupljeno 3. septembra 2015.
-

Svetska banka. (2015). *Proportion of seats held by women in national parliaments (%) (Procentat mesta na kojima se nalaze žene u nacionalnim parlamentima (%))*. Dostupno na: <http://data.worldbank.org/indicator/SG.GEN.PARL.ZS>. Poslednji put pristupljeno 3. septembra 2015.

Svetska zdravstvena organizacija. (2015). *Civil Society (Građansko društvo)*. Dostupno na: <http://www.who.int/trade/glossary/story006/en/>. Poslednji put pristupljeno 21. avgusta 2015.

Lista publikacija

Izbori i političke stranke

- #1 Institut D4D. Septembar 2011. Izborni trendovi 2000-2010.
- #2 Institut D4D. Mart 2012. Utisak o reformi: Kako povratiti poverenje u izbore?
- #3 Malazogu, Leon, Visar Sutaj i Drilon Gashi. Novembar 2012. Revizija biračkog spiska za Kačanik: Uzorak za Kosovo.
- #4 Malazogu, Leon i Selatin Kllokoqi. Februar 2013. Izvučene pouke za buduće izbore: Analiza prevremenih izbora za gradonačelnika u Uroševcu i Kačaniku.
- #5 Malazogu, Leon i Selatin Kllokoqi. Septembar 2013. Tumačenje poverenja, Percepcije o predstavljanju i učešću.
- #6 Malazogu, Leon i Selatin Kllokoqi. Septembar 2013. Izborna deforma: Dve godine kasnije, reforma na nuli
- #7 Leon Malazogu i Brenna Gautam; uz priloge Rezarte Delibashzade & Ngadhnjim Halilaj. 26. novembar 2014. Politički kompas Kosova – orijentir političkih stranaka
- #8 Dardan Berisha uz priloge Dritona Qeriqija, Mjellme Hapçiu-Alijaj & Rine Vokshi, jul 2015. Uspostavljanje pravde na izborima
- #9 Leon Malazogu uz priloge Ngadhnjima Halilaja i Rezarte Delibashzade, jul 2015. Izborni trendovi 2000-2014- Brojčana analiza zastupanja i učešća

Preporuke Foruma Reforma

- #1 Institut D4D. 29. novembar 2011. Struktura CIK-a
- #2 Sastavio Institut D4D. 17. januar 2011. Izborni sistem
- #3 Sastavio Institut D4D. 29. novembar 2011. Popravljanje biračkog spiska

- #5 Sastavio Institut D4D. 12. decembar 2011. Preporuke za izbor predsednika Kosova
- #6 Podržali: D4D, KIPRED, INPO, KMDLNJ, INDEP, DT, KHK, QPA i NOMP. Za istinsku izbornu reformu
- #7 Institut D4D. 20. decembar 2011. Predstavljanje izbornog sistema

Etnički odnosi

- #1 Malazogu, Leon i Vladimir Todorić. Novembar 2011. Dijalog Beograda i Prištine: Proces usklađivanja interesa. PER-K/D4D Institut i NPC-Belgrade
- #2&3 Malazogu, Leon, Viktor Popović i Shpend Emini. Mart 2012. Poboljšanje perspektive mladih kosovskih Srba. Gradski život u sredinama sa srpskom većinom na Kosovu. PER-K/D4D.
- #4 Malazogu, Leon i Florian Bieber. Septembar 2012. Budućnost odnosa Prištine i Beograda. PER-K/ D4D Institut.
- #5 Malazogu, Leon i Alex Grigorev. Septembar 2012. Od kreativne nejasnoće do konstruktivnog procesa: Kako prići severu Kosova? PER-K/D4D Institut
- #6 Ejodus, Filip, Leon Malazogu i Milan Nic. Oktobar 2013. Opštinski izbori na severu Kosova: Ka novoj ravnoteži? Objavili zajednički CEPI, BCSP and D4D.

Javni interes

- #1 Sejdiu, Dardan i Kastriot Jahaj. Januar 2013. Prikriveni porez: Zašto građani Kosova plaćaju više?
- #2 Gashi, Drilon i Shoghi Emerson. Maj 2013. Klasa za sebe: Politički patronat i njegov uticaj na društvenu pokretljivost na Kosovu
- #3 Sutaj, Visar i Leon Malazogu. Januar 2013. Neka pravo građansko društvo digne svoj glas! Uloga udruženja u uobličavanju odluka u interesu javnosti

- #4 Miftari, Naser. Septembar 2013. Izazov konsolidacije: Jačanje nezavisnosti medijskih institucija na Kosovu. Miftari, Naser. 2013. Krenuti od nule: Uloga medija u uspostavljanju medijskih institucija na Kosovu. Radni izveštaj 4, priredila Analitika – Centar za socijalna istraživanja & D4D – Demokratija za razvoj.
- #5 Ardiana Gashi i Artane Rizvanolli; uz priloge Natalya Wallin, Rezarta Delibashzade i Ngadhnjim Halilaj. 25. februar 2015. Koliko košta partrijarhat.

Memorandumi reakcije

- #1 Institut D4D. Novembar 2012. Prekomerna reakcija policije
- #2 Institut D4D. Decembar 2012. Model dve Nemačke
- #3 Institut D4D. 12. jul 103. Utvrđeni kriterijumi za nove opštine
- #4 Institut D4D& Qëndrim Gashi. Januar 2013. Memorandum reakcije br. 4 – Univerzitet u Prištini u začaranom krugu
- #5 Institut D4D& Kushtrim Palushi. Januar 2013. Memorandum reakcije br. 5 – Izborna reforma.

Pokazatelji i scenariji

- #1 Institut D4D. Novembar 2010. Učinak zasnovan na pokazateljima pre i nakon: Godišnja revizija za 2010.
- #2 Institut D4D. Stanje države: Pokazatelji učinka.
- #3 Malazogu, Leon. Novembar 2013. Ne slažu se čak ni u vezi imena: Odlaganje problema neće približiti strane oko Zajednice
- #4 N/D.

Istraživački resursi i završni studentski radovi

Druge publikacije

- #1 Niz radova javne podrške i preporuka takođe se može naći na našoj veb stranici.

Katalogimi në botim – **(CIP)**
Biblioteka Kombëtare e Kosovës “Pjetër Bogdani”

324-055.2 (496.51)

Priručnik o rodnoj ravnopravnosti u izbornim procesima /
priručnik priredili Thamas Atherton dhe Driton Qeriqi. –
Prishtinë ; Demokraci për zhvillim, 2016. – 41 f. ; 21 cm. – (Zbirka : Izbori ; 10)

Literatura : f. 33-36

1.Atherton, Thomas 2. Qeriqi, Driton

ISBN 978-9951-608-48-0

Institut Demokratija za razvoj (D4D) obrazovan je aprila 2010. godine od strane grupe analitičara sve zabrinutih da je državotvorni proces zapostavio demokratiju.

Vizija je D4D-a da promoviše aktivno i obrazovano građanstvo, koje u potpunosti učestvuje i koristi javni prostor zastupanja i odlučivanja za razmišljanje i postizanje konsenzusa oko dodele resursa koja je efikasna, pametna, dugoročna i okrenuta ka pravičnom razvoju.

D4D-a utiče na konkretne politike, promoviše međusektorski pristup u rešavanju problema i bavi se institucionalnom rutinom odlučivanja predlaganjem sve većih poboljšanja i maksimalnom delotvornošću kako bi u potpunosti unapredio stabilizaciju i demokratski razvoj Kosova.

Za dalje informacije o aktivnostima D4D-a, molimo vas pogledajte našu veb stranicu: www.d4d-ks.org.

USAID
NGA POPULLI AMERIKAN
OD AMERIČKOG NARODA

ISBN 978-9951-608-48-0

9 789951 608480